

EVALDAS JUOZELIS

Vytauto Didžiojo universitetas

Gauta 2006 11 07
Pabaiga. Pradžia „Logos“ Nr. 49

TIKROVĖ IR IDEOLOGIJA: S. ŽIŽEK, R. RORTY

Reality and Ideology: S. Žižek, R. Rorty

SUMMARY

The article discusses the possibility to supplement the discourse of the philosophy of science with socio-cultural concepts of reality and ideology. S. Žižek's "postmodern" inversion of simulacrum as a drastic recurrence of reality illustrates the possibly ineluctably ideological nature of contemporary philosophical discourse. Every speculative attempt to debunk fallacious consciousness and disclose the reality is condemned constantly, to reproduce a machinery of denunciation. Hereby, socio-cultural experience is replaced by fictitious theoretical delimitations. In Žižek's discursive practice, that identifies the nucleus of reality in superficial appearance, theoretical disjunction is suspended and significance drift is transposed to the socio-cultural domain of primal alienation. According to this, the benchmark of "postmodernist" Rorty's ideological strategy is ethnocentric pragmatism that suspends modern ontology and epistemology, and within the framework of the pragmatist model converts the lack of it into ideologically based principles of solidarity, edification and commitment to freedom, thus "realizing" the reality within scientific, ethical or political discourses.

Tradiciškai realistai pragmatikams priskiria „reliatyvistų“ epitetą. Jų požiūriu, reliatyvizmo apibrėžtys yra tokios: a) kiekvienas požiūris yra toks pat geras kaip ir bet kuris kitas; b) „tiesa“ yra daugiareikšmis terminas, turintis tiek reikšmių, kiek yra pateisinimo procedūrų; c) nieko negalima pasakyti apie tiesą ar racionalumą atsietai nuo atitin-

kamų pateisinimo procedūrų apibrėžčių, kurias duotoji visuomenė – pavyzdžiui, mūsų – naudoja vienoje ar kitoje tyrimo sferoje²². Pastarojo, Rorty vadina mo etnocentrinium, požiūrio laikosi pragmatizmas, tačiau atmeta pirmąjį ir antąjį. Taigi Rorty sau suteikia teisę manyti, jog jo pozicija tinkamesnė nei realizmo, tačiau nemano, jog jo požiūris

RAKTAŽODŽIAI: tikrovė, ideologija, etnocentrinis pragmatizmas, mokslo filosofija.
KEY WORDS: reality, ideology, ethnocentric pragmatism, philosophy of science.

atitinka „daiktų prigimtį“. Žodžio „tiesa“ lankstumas – faktas, jog ji tėra rekomendacinio pobūdžio – užtikrina jos vienareikšmiškumą, kaip kad „blogas“, „geras“, „čia“ reiškia tą patį visose kultūrose. Prasmės identiškumas vis dėlto yra suderinamas su referencijos įvairove, taip pat ir įvairove procedūrų, apibrėžiančių sąvokas²³.

Taigi Rorty teiraujasi, kodėl etnocentriniam požiūriui turėtų būti „prikabinamas“ „reliatyvizmo“ terminas. Pragmatikas nesilaiko pozityvios teorijos, kuri teigia, kad „kažkas yra reliatyvu kažkam“, o laikosi grynai negatyvios pozicijos: atmesti tradicinę žinojimo ir nuomonės distinkciją, sukonstruotą kaip distinkciją tarp tiesos kaip tikrovės atitiktens ir tiesos kaip rekomendacinio pobūdžio sąvokos, nusakančios gerai pagrįstus įsitikinimus. Priežastis, kodėl realistas šią negatyvią poziciją vadina „reliatyvistine“, yra ta, kad jis negali patikėti, jog galima nuoširdžiai neigti, esą tiesa yra vidinė savybė (*intrinsic nature*). Pozityvia prasme tai būtų pažiūra, teigianti tiesą esant tiesiog tam tikros grupės ar individo nuomone, ir ši teorija, žinoma, save paneigtų. Tačiau pragmatikas neturi tiesos teorijos. Jo, kaip solidarumo atstovo, pozicija kooperatyvaus

tyrimo vertės atžvilgiu turi *etini*, o ne epistemini ar metafizinį *pagrindą*²⁴.

Be to, Rorty palaiko H. Putnamo teiginį, jog „racionalumas, apibrėžtas kaip lokalsios kultūrinės normos“ yra pozityvizmo variantas, t. y. „scientistinė teorija, inspiruota antropologijos, kaip kad pozityvizmas yra scientistinė teorija, inspiruota tikslųjų mokslų“²⁵. Tačiau jei atmestume pozityvistinę idėją, kad racionalumas yra kriterijų taikymo rezultatas, „lokalinės kultūrinės normos“ netektų savo tariamo ribotumo. Sakydami, jog privalome būti etnocentriški, tariame, jog kitos kultūros įsitikinimai turi būti patikrinami bandant juos jausti į mūsų jau turimą įsitikinimų tinklą (Quine'o prasme). Tokia yra holistinio požiūrio į žinojimą, kurio laikosi tiek Putnamas, tiek tariami „reliatyvistai“, pasekmė: alternatyvios kultūros neturi būti traktuojamos analogiškai alternatyvių geometrijų modeliui. Kultūros neturi aksiominių struktūrų. O sakyti, kad jos, anot Putnamo, laikosi „institucionalizuotų normų“, yra tas pats, kas sakyti, kartu su M. Foucault, kad žinojimas niekuomet neatskiriamas nuo galios. Instituciniai įsitikinimų pakaitalai įgauna biurokratijos ar policinės tvarkos, o ne „kalbos taisyklių“ ar „racionalumo kriterijų“ formą²⁶.

IDEOLOGINĖ STRATEGIJA

Atrodytų, Rorty etnocentrizmas išreiškia tik dar vieną iš Apšvietos demaskavimo strategijų, nukreiptų į tradicinių Vakarų demokratijos apibrėžčių „neadekvatumą“ ir „saviapgaulę“. Tačiau derėtų atkreipti dėmesį į tolesnį Rorty ju-

desį: pasak jo, instinktyvus priešinimasis marksistų, Sartre'o, Gadamerio ir Foucault sekėjų pastangoms redukuoti objektyvumą į solidarumą remiasi baime, jog tradiciniai liberalistiniai papročiai ir lūkesčiai šios redukcijos neišlaikys. Ha-

bermaso kritika yra akivaizdus pavyzdys: Gadamerį jis kritikuoja dėl potencialiai represinio hermeneutikos turinio²⁷, įtaria, jog Heideggerio realizmo puolimas kažkaip susijęs su jo polinkiu į nacizmą, o marksistų pastangos interpretuoti vertybes kaip klasinių interesų išraišką paprastai tėra atsiprašymai už leninistinį perversmą²⁸. Manau, kaip tik čia Rorty atlieka postmodernistinę inversiją (Žižekas), (tariamą) tikrovę įvardydamas kaip politinę ar etinę laikyseną. Modernistinės demaskavimo procedūros, kuomet kito argumentacija neišvengiamai sveriamą pagal jam priskiriamą išivaizduojamą praktinę poziciją vienos ar kitos ideologijos atžvilgiu, kuria tikrovės efektą, fikciją, tačiau pačios, implikuodamos analogišką poziciją, reprezentuoja (tariamą) realybę – politinę ar etinę laikyseną. Tad modernistinė metodologija, redukuojanti solidarumą į objektyvumą, virsta savotiška postmodernia „ontologija“, objektyvume retroaktyviai atpažindama solidarumą. Šia prasme „postmodernistas“ Rorty yra paradoksaliai artimas „postmodernistui“ Habermasui, kuris „pats to nežinodamas“ ir „savotiškai“ laikosi tam tikros etnocentristinės nuostatos, t. y. tradicinio liberalistinio provaizdžio. Tokią interpretaciją suponuoją paties Habermaso pripažinimas, jog „pabrėždamas atviros, nerepresyvos komunikacijos bruožus, būdingus idealiai diskusijai, Rorty norom nenorom priartėja prie mano „racionalaus diskurso“ sampratos. ...Su šiuo „superpritariamu“ Rorty nevalia slysta atgal į tai, ką jis vadina ‘platoniškąja kultūra’²⁹. Kita vertus, Habermasui sunku suprasti, ko-

dėl empirinių ir moralinių sprendimų turėtume pakeisti etiniu mąstymu, ir „kaip iš viso tiesos ir laimės asimiliacija gali būti pritaikyta mokslinėje ar kasdienėje praktikoje“³⁰.

Rorty atsakas galėtų būti toks: epistemologinių ir metafilosofinių terminų pakeitimas moraliniais ir etiniais ne tiek kvestionuoja Habermaso siūlomus atsakymus, kiek pačius klausimus kelia naujaip. Juk dabar yra svarbiau ne apibrėžti „tiesą“ ar „racionalumą“, „žinojimą“ ar „filosofiją“, bet tai, kokios krypties mūsų visuomenė turėtų laikytis. Ritualinis kvietimas „išvengti reliatyvizmo“ geriausiai suprastinas kaip poreikis išsaugoti tam tikrus šiuolaikinio europietiškojo gyvenimo papročius, kuriuos maitino Apšvieta ir pateisino apeliavimas į Protą, suvokiamą kaip transkultūrinę žmonijos galia pažinti tikrovę. Tai gi tikrasis iššūkis reliatyvizmui yra klausimas, ar šie intelektualinio, politinio ir socialinio gyvenimo papročiai gali būti pateisinami per racionalumo, kaip nekriterinio ieškojimo, (*criterionless muddling through*) koncepciją ir pragmatinę tiesos koncepciją³¹. Tenka pripažinti, kad pragmatikas negali logiškai pagrįsti šių papročių, tačiau to negali nei „realistas“, nei Habermasas. Tolerancijos, laisvo tyrimo ir netrikdomos komunikacijos pateisinimas gali įgauti adekvačią formą tik lyginant visuomenes ir pasirenkant. Tai pateisinimas ne apeliuojant į kriterijus, o įvairius praktinės veiklos pranašumus. Tai gi pragmatikas pripažįsta neturintis aistorinio atskaitos taško, nuo kurio gali atsispirti pagrįsdamas modernių demokratijų tradiciją. Jis turi prak-

tikoje griebtis etnocentrinės savosios grupės privilegijuotumo tezės, nors ir negali savo pozicijos pateisinti neatsi-remdamas į savo paties prielaidas³². Kitaip sakant, Habermasas sutinka su Rorty „įžvalgia tiesos kaip atitikimo kritika“ ir pritaria „jo pragmatistiniam siūlymui aiškinti tiesą kaip užtikrintą tvirtinimą“³³, tačiau negali patikėti, kad pragmatizmas nuoširdžiai atsisako pakilti virš lokalių socialinės tikrovės. Tuo tarpu Rorty būti etnocentriškam (o kartu ir ideologiškai „determinuotam“) reiškia padalinti žmoniją į tuos, kuriems reikia pateisinti savo įsitikinimus, ir į kitus piliečius. Pirmieji yra turintys pakankamai daug bendrų įsitikinimų, idant vaisingas pokalbis taptų įmanomas, ir šia prasme visi yra etnocentriški, kai ištraukia į tikrą pokalbį, nesvarbu, kiek objektyvistinės retorikos vartoja. Negalime pateisinti mūsų fizikinių, etinių ar kitokių įsitikinimų kiekvienam, o tik tiems, kurių įsitikinimai pakankamai sutampa su mūsų įsitikinimais. Ir tai, Rorty nuomone, ne teorinė „neišverčiamumo“ problema, o praktinė argumento ribotumo problema. Gyvename ne „skirtinguose pasauliuose“, nesame nei naciai, nei Amazonės čiabuviai, tačiau perėjimas iš ar į jų pasaulėžiūrą, nors įmanomas, nebūtų išvadų iš bendrų prielaidų rezultatas³⁴.

Kaip tik ši argumentacija parodo, kuo Rorty „postmodernesnis“ už „postmodernistą“ Habermasą. Rorty holizmas ne tik neprieštarauja Žižeko „modernistinės utopijos atmetimui, susitaikymui su tuo, jog laisvė galima tik remiantis tam tikru pamatiniu ‘susvetimė-

jimu“³⁵, bet ši atmetimą įtvirtina per metodologinio fundamentizmo ir etnocentrinio pragmatizmo perskyrą.

Būdami šia prasme etnocentriški, suprasi- me, kad tai, ką Habermas vadina „vidine teorine dinamika, kuri priverčia mokslą *peržengti* vien tik technologiškai paaiškinamos žinijos kūrimo ribas“, yra ne *teorinė* dinamika, bet socialinė praktika.³⁶

Ši socialinė praktika modernybės filosofiniame diskurse nuo Descartes'o, Kanto iki Nietzsche's gali būti traktuojama kaip nukrypimas nuo konkrečios socialinės technikos, kuri Šiaurės Atlanto kultūrą pavertė tuo, kas ji yra šian-dien³⁷. Vis dėlto ji gali būti traktuojama kaip „savęs teigimo“ laikysena, kylanti iš F. Bacono požiūrio į gamtą ir mokslo tikslą, kuri atskirtina nuo karteziškojo „savęs pagrindimo“ projekto paremti tyrimą aistoriniais racionalumo kriterijais³⁸.

Beikoniškosios filosofijos, kaip savęs teigimo alternatyvos, nuostata ir leidžia Rorty tvirtinti, kad svarbesnių epistemologinių skirtumų tarp mokslinių ir politinių tikslų bei procedūrų nebuvimas „įgauna neabejotinai fundamentalų pobūdį“, ir gali panaikinti priešpriešą tarp „vien tik technologiškai naudojamo žinojimo“ ir „išsivadavimo“, kurie tėra „teorinio smalsumo“ apraiškos³⁹. Kartu tai ir nyčiškas argumentas, jog tradicinis Vakarų metafizikos ir epistemologijos kelias pagrįsti savuosius įsitikinimus tiesiog neteko galios. Taigi pragmatistinė pozicija siūlo „etinių“ mūsų visuomenės pagrindą, t. y. požiūrį į visuomenę, neturinčią jokio pagrindo, išskyrus bendrą viltį ir pasitikėjimą, kylantį iš šios ben-

drystės. Praktinis pagrindas nėra rezultatas metafizinio įsitikinimo, kad pasaulio objektų vidinės savybės nepateikia veiklos orientyrų; ar epistemologinės nuostatos, kad stokojame moralinio jausmo; ar semantinės prielaidos, kad tiesa redukuojama į pateisinimą⁴⁰. Tai, koku kursu tokio pobūdžio „etika“ Rorty siekia pakreipti, manau, kartoja Z. Baumano verdiktą, jog „metodologinė prievartą“ seniai virto elgesio kodeksu, kuriame naivu ieškoti atviros prievartos elementų⁴¹. Kadangi modernybės projekte tapo nebeįmanoma atskirti ideologinių veiklos stimulų nuo metodologinių procedūrų, „etika“ čia galėtų išreikšti etnocentriinį pasiūlymą apskritai atsiriboti nuo moderniosios šios perskyros versijos ir pa-

siūlyti alternatyvią. Ideologijos kritikos terminais tai skambėtų: negalima liberaliosios demokratijos ir mokslo kaltinti nesugebėjimu pasiekti tikslo, kurių jie negalėjo pasiekti – „objektyvaus“ mūsų gyvenimo būdo pranašumo prieš kitas alternatyvas; čia niekuo dėtos ir Apšvietos viltys, nes jos idealų vertingumas pragmatistams tiesiog yra pagal juos sukurtų tam tikrų institucijų ir praktikų vertingumas⁴². Atskirti institucijas ir praktikas nuo filosofinių jų pateisinimų, suformuluotų objektyvizmo šalininkų, ir pasiūlyti alternatyvų pateisinimą – šis neoideologinis Rorty judesys – „žinome, kad apie tikrovę negaliu pasakyti nieko tikra, tačiau tarkime, jog kalbu apie tikrovę“ – idealiai tenkina postmodernistinį skonį.

MOKSLO DISKURSAS KAIP PRAGMATISTINĖ IDEOLOGIJA

Mokslinio realizmo atstovams (arba objektyvistams, pvz., E. McMullinui, R. Boydui, B. Williamsui), pasak Rorty, būtinai reikalinga idėja, kad gamtamokslis yra natūralus (*natural kind*)⁴³. Kadangi jie negali argumentuotai pagrįsti, esą yra kažkoks specifinis mokslo inferencinis principas, išskiriantis jį iš kitų sociokultūrinės veiklos sričių, taigi būdas atpažinti specifinį mokslo metodą, jie priversti griebtis tezės, esą realizmas geriausiai paaiškina mokslo sėkmę. Ir kaip tik šis „geriausio paaiškinimo“ principas paradoksaliai išspraudžia realistinę laikyseną tarp girnų – tarp racionalistinio eksplicitinių kriterijų laikymosi ir beikoniškos mokslo kaip veiklos, didinančios mūsų galimybes prognozuoti ir kontroliuoti, sampratos. Viena vertus,

realistas negali priimti Bacono mokslo demarkacijos kriterijaus nepašalindamas specifinių mokslinei veiklai racionalumo standartų, kita vertus, jis negali apeliuoti į šiuos standartus nesugrįždamas prie metafizinės mokslinio tyrimo santykio su pasauliu problemos⁴⁴. Santykio tarp metodologijos ir tikrovės poliariškumas čia aiškiai įgyja ideologinių bruožų, kadangi tokios optikos uždavinys kiekvienu atveju yra atskirti „tikrus“, „pagrįstus“ įsitikinimus nuo „netikrų“, o „tikri“, be abejo, reiškia „reprezentuojantys tikrovę kaip tokią“. Kadangi „tikrovė“ čia negali būti tiesiog sutarimas, nuomonių konvergencija, Rorty, sekdamas M. Levinu, „geriausią paaiškinimą“ linkęs priskirti mechanistiniam aiškinimui, t. y. tokiam, kuris parodo, kaip konver-

gencija buvo pasiekta vadovaujantis pačių daiktų tikrove, ir yra priešingas aiškinimui, suformuluotam intencionaliais terminais⁴⁵. Žengdami šiuo keliu neišvengiamai susiduriame su klausimu, kuo tokia svarbi yra kontrolė ir prognozė? koks yra santykis tarp „išlaisvinančio“ prognozavimo ir kontrolės, ir buvimo „neperspektyviniu“ ar „nepriklausomu nuo proto“?⁴⁶ Rorty mano, kad objektyvistinė ideologija, tokiomis priemonėmis narstydamą mokslinio pažinimo „natūralumą“, papuola į aklavietę, tačiau panašioje situacijoje atsiduria L. Wittgensteino ir D. Davidsonso beikoniškasis, taigi ir paties Rorty alternatyvus pragmatistinis-natūralistinis projektas⁴⁷. Ideologija, operuojanti metodologine ir ontologine terminologija, tiesiog nepajėgi atsidurti anapus tikrovės ir fikcijos perskyros, arba, kitaip tariant, ją brėžia savo pačios viduje. Tad ieškotinas atskaitos taškas, „neįmanoma pozicija“, turinti ideologinį imunitetą. Žižeko versija yra tokia:

Ši vieta, iš kurios įmanoma atmesti ideologiją, privalo likti tuščia, jos negali užimti jokia pozityviai apibrėžta realybė – vos tik pasiduodame šiam gundymui, sugrįžtame atgal į ideologiją.⁴⁸

Čia prisimintina, kaip Rorty nuolat nusako etnocentriško pragmatisto laikyseną. Iš esmės tai negatyviai apibrėžiamas konstruktas: griežtąja prasme jis nesiuo jokios nuoseklios pozicijos, viena-reikšmiškai nepalaiko jokios tradicijos, nenurodo jokio apibrėžto pagrindo, telieka „tuščias“, tačiau besiplečiantis „mes referentas“⁴⁹.

Taigi neoideologinis „etinis“ Rorty judesys tam tikra prasme yra žingsnis į T. Kuhno racionalumo (mokslo), kaip įtikinėjimu pagrįstos socialinės veiklos, sampratos sferą. Paprastai tariant, mokslo filosofijos disciplina taip pat gali būti ne tiek aiškinamoji, kiek *terapeutinė*. Jos terapinį pobūdį Rorty, vėlggi, nusako pabrėžtinai negatyviai: racionalumas nėra gebėjimo, vadinamo „protu“, panaudojimas – gebėjimo, kuris yra kažkokiame apibrėžtame santykiyje su tikrove. Nei metodo panaudojimas. Tai tiesiog buvimas atviram ir smalsiam, kliovimasis įtikinėjimu, o ne jėga. „Mokslinis racionalumas“ taip pat yra pleonazmas, nespecifikuojantis jokios išskirtinės ir paradigmatinės racionalumo rūšies, kurią esą turėtų paslaugiai atverti „mokslo filosofija“. Mokslas nėra nei galia keisti įsitikinimus, nei gebėjimas prognozuoti ir valdyti. Nė vienas iš šių kriterijų vartoti terminą „mokslas“ neparodo, kad mokslo atskyrimas nuo likusios kultūros suformuluoja reikšmingas filosofines problemas⁵⁰.

Be abejo, čia glūdi ne toks jau tuščias, „pamatinį susvetimėjimą“ etnocentriiniu instrumentarijumi aprūpinantis politinis užtaisas⁵¹, kurį Rorty eksplicitiškai kildina iš romantizmo dvasios. Atsižvelgdamas į Habermaso teiginį, esą „įsipareigojimas protui turi kitą statusą, nei bet koks kitas įsipareigojimas“, Rorty kalba apie „įsipareigojimą laisvei“, t. y. minties ir komunikacijos laisvei. Atsakydamas į tai, kad vargu bau jo aptariama laisvė skiriasi nuo paties Habermaso „racionalaus diskurso“⁵², Rorty teigia: sakyti „apginkime liberaliąją demokratiją politiškai

neutraliais proto ir mokslo prigimties instrumentais“ ir „leiskime mūsų filosofiniams ir moksliniams instrumentams būti mūsų išipareigojimų liberalios demokratijos institucijoms ir papročiams rezultatais“ nėra tas pat. Antrasis, etnocen-

trinis, požiūris sako, jog nėra politiškai neutralių instrumentų, galinčių apginti politines pozicijas⁵³.

Ar politinis gynybos instrumentarijus nėra nauja mokslinio instrumentarijaus formuluotė – neatsakytas klausimas.

IŠVADA

Žižeko „postmoderni“ regimybės kaip drastiško sugrįžimo prie tikrovės inversija iliustruoja tariamai neišvengiamą šiuolaikinio filosofinio diskurso ideologinį pobūdį. Kiekvienas spekuliatyvus bandymas demaskuoti „klaidingą sąmonę“ ir perteikti tikrovę yra pasmerktas nuolat reprodukuoti demaskavimo mechanizmus, sociokultūrinę patirtį pakeisdamas teorinių perskyrų fiktyviu branduoliu. Žižeko diskursyvi praktika, fikcijoje atpažįstanti tikrovę, suspenduoja teorinę ideologijos ir tikrovės perskyrą prasminį krūvį perkeldama į sociokultūrinę pamatinio susvetimėjimo sferą, kurioje bet kokia pozity-

viai apibrėžta realybė būtinai yra ideologinė, o vieta, šioje sferoje turinti ideologinį imunitetą, privalo likti tuščia. Šia prasme „postmoderniojo“ Rorty ideologinės strategijos atskaitos tašku laikytinas etnocentrisinis pragmatizmas, kuris suspenduoja moderniąją metafiziką, ontologiją, epistemologiją, o pragmatistinio modelio pagrindu paliktą tuštumą konvertuoja į solidarumo, išipareigojimo laisvei, edifikacijos principus. Tokiu būdu tikrovė, nesvarbu, ar ją „realizuoja“ mokslinis, etinis ar politinis diskursas, tampa sociokultūriniu konstruktą, žinojimą, prasmę, racionalumą ir pačią tikrovę pateikiančiu per ideologinę prizmę.

Literatūra ir nuorodos

²² Ten pat, p. 23.

²³ Ten pat.

²⁴ Ten pat, p. 24.

²⁵ Ten pat, p. 26.

²⁶ Artimą Rorty etnocentrizmui požiūrį P. Feyerabendo vėlyvuosiuose straipsniuose eksplikuoja J. Prestonas. Feyerabendas atmeta „demokratinio reliatyvizmo“, arba „kabinetinio“, reliatyvizmo atmainą, pripažindamas, kad toli gražu ne visos kultūros yra izoliuotos, taigi siūlo ją pakeisti tradicijų vidinių vertybių koncepcija. Nematau čia reikšmingesnio skirtumo tarp jo ir Rorty pozicijos. Juolab kad šį minties pokytį lemia ašinė Feyerabendo idėja, jog nei įsitikinimai, nei kultūros nėra uždarnos teritori-

jos. Tad ir nebendramatiškumo įvaizdį išikandusi „virsmo filosofija“, implikuojanti tekstų ar teorijų uždaras semantines teritorijas, kurios suteikia jas sudarantiems terminams prasmę, yra atmetina. Episteminis reliatyvizmas būtų teisingas, jei mokslo prigimtis ir mokslo procedūros būtų aiškiai apibrėžtos ir vienareikšmės. Taigi ir kultūrinis reliatyvizmas klaidingai remiasi prielaida, kad kultūros turi „mąstymo sistemas“. Kadangi galima išmokti naujo gyvenimo būdo, „viena sistema potencialiai yra visos sistemos“. Plg. J. Preston. Science as supermarket: 'Post-modern' themes in Paul Feyerabend's later philosophy of science // *Studies in history and philosophy of science*, 1998,

- vol. 29, No. 3, p. 438–439. Tačiau Feyerabend holizmas aiškiai atsiriboja nuo Putnamo „konvergencinio holizmo“, per ribinę idealios tiesos sąvoką netiesiogiai postuluojančio transistorinę būtį. Rorty pritaria Feyerabendui, jog kol neatmesime tyrimo ir apskritai žmogiškos veiklos kaip konverguojančios, o ne proliferuojančios, besivienijančios, o ne įvairėjančios, įvaidžio, niekada neišsilaisvinsime iš metafizinių realizmo prielaidų. Plg. R. Rorty. *Solidarity or objectivity? // Objectivity, relativism and truth. Philosophical papers*, vol. 1. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991, p. 26–27.
- ²⁷ Plg. Gadamerio pastabą: „Habermasas sako, girdi aš pasisakąs už visišką *Verständigung*. Juk tai *Quatsch!* Aš visai nepasisakau už *Verständigung*, tačiau, kalbėdamasis su jumis, noriu būti suprastas. Tai visai nereiškia, kad verčiu jus man pritari“. P. Groot. Pašnekesys su Hansu-Georgu Gadameriu // *Dvi sielos. Pašnekesiai su šiuolaikiniais filosofais*. – Vilnius: Aidai, 2004, p. 24.
- ²⁸ R. Rorty. *Solidarity or objectivity?*, p. 28.
- ²⁹ J. Habermas. Atsitiktinumo įveika – istorizmo sugrįžimas // *Žmogus ir visuomenė*. – VPU leidykla, 1996, 4, p. 40.
- ³⁰ Ten pat.
- ³¹ R. Rorty. *Solidarity or objectivity?*, p. 28.
- ³² Ten pat, p. 29.
- ³³ J. Habermas. Atsitiktinumo įveika – istorizmo sugrįžimas, p. 49.
- ³⁴ R. Rorty. *Solidarity or objectivity?*, p. 30.
- ³⁵ Žr. 2 išn.
- ³⁶ R. Rorty. Habermasas ir Lyotardas apie postmodernybę // *Sociologija: Mintis ir veiksmai*. – Kaunas: KU leidykla, 1997, 1, p. 91.
- ³⁷ Ten pat, p. 95. Savo ruožtu „klaidingas pasirinkimas įvyko tuomet, kai kantiškoji mokslo, dorovės ir meno takoskyra buvo priimta kaip duomuo. ...Būti „moderniu“ filosofu kaip tik ir reišia arba nepageidauti, kad šios sferos egzistuoti nesirungdamos viena su kita, arba redukuoti į kurią nors vieną dvi likusias“.
- ³⁸ R. Rorty. *Solidarity or objectivity?*, p. 33.
- ³⁹ R. Rorty. Habermasas ir Lyotardas apie postmodernybę, p. 94.
- ⁴⁰ R. Rorty. *Solidarity or objectivity?*, p. 33.
- ⁴¹ T. Cantell, P. Pedersen. *Modernity, postmodernity and ethics – An interview with Zygmunt Bauman*. – Telos, 1992, Issue 93, p. 140–141.
- ⁴² R. Rorty. *Solidarity or objectivity?*, p. 34.
- ⁴³ R. Rorty. *Is natural science a natural kind?*, p. 54.
- ⁴⁴ Pvz.: „Realistas turi aiškinti „mokslą“ „moksline tyrimo santykio su tikrove“ pagrindu – santykiu, kuriuo nedisponuoja kita kultūrinė veikla. Taigi jis turi pakylėti savo projektą virš žemės ir disponuoti tokiu nepriklausomu mokslškumo kriterijumi, kuris yra kitokio pobūdžio, nei šis santykis su tikrove. Jis nori tvirtinti, kad [teiginys] „kadangi išties yra elementariosios dalelės“, yra geriausio IBM sėkmės paaiškinimo dalis, o [teiginys] „kadangi istorija išties yra klasių kovos istorija“ nėra geriausio KGB sėkmės paaiškinimo dalis. Kitaip tariant, jis turi atrasti tokią elementariųjų dalelių teorijos savybę, kuri šią teoriją padaro „mokslo“ pavyzdžiu, tačiau kartu „mokslo“ nepaverčia marksizmo teorijos. Vargu ar ši savybė galėtų būti kita, nei metodologinė“. Ten pat.
- ⁴⁵ Ten pat, p. 55–56.
- ⁴⁶ Ten pat, p. 58.
- ⁴⁷ Žr. 9 išn.
- ⁴⁸ S. Žižek. *Ideologijos šmėkla*, p. 92.
- ⁴⁹ Plg. 21, 23, 32, 40 išn.
- ⁵⁰ R. Rorty. *Is natural science a natural kind?*, p. 62.
- ⁵¹ Plg. 34, 36 išn.
- ⁵² Plg. 29, 30 išn.
- ⁵³ R. Rorty. *Is natural science a natural kind?*, p. 62, 32 išn.